

Daniela DVOŘÁKOVÁ, *Čierna kráľovná. Barbora Celjská (1392–1451). Životný príbeh uhorskej, rímsko-nemeckej a českej kráľovnej*, Vydavateľstvo Rak – Historický ústav SAV, Budmerice – Bratislava 2013

303 s., ISBN 978-80-85501-60-5

Kniha slovenské historičky Daniely Dvořákové, přední znalkyně doby vlády Zikmunda Lucemburského v Uhrách i v celé Evropě, o královně Barboře Celjské zpracovává atraktivní historické téma. Barbora je už od dob humanistického dějepisceví považována za mocichtivou ženu, intrikánku, alchymistku, kacířku či agnostičku na královském trůně; za vše mluví epiteton německá Messalina, kterým ji opatřil Johannes Cuspián a který v dějepisné produkci prokázal mimořádnou životnost.

Pokud by senzacechtivý čtenář na základě titulu očekával, že v knize nalezne biografii mysteriózní postavy, dráždící po staletí lidskou fantazii, bude zklamán: z tohoto obrazu Barbory Celjské kniha nenechala kámen na kameni. O to více však při četbě zaplesá srdce kritického historika, protože recenzovaná práce představuje doslova modelový příklad analýzy obrazu historické postavy ve vrstvách paměti.

Ale to poněkud předbíhám. Monografie Daniely Dvořákové je v prvé řadě v dobrém slova smyslu tradiční biografií středověké osobnosti v kontextu její doby. Autorka nejprve ponechává stranou obraz Barbory vzniklý – za určitých historických okolností – na sklonku jejího života a analyzuje osudy štyrské šlechtičny a druhé ženy krále Zikmunda na základě dobových, především diplomatických pramenů. Už na tomto místě je třeba vyzvednout silnou stránku této i všech ostatních prací Dvořákové: mimořádnou šířku a hloubku heuristiky, které neuniknou listiny a listy ukryté v odlehlých archivech nebo v nejrůznějších zapadlých edicích 17. a 18. století. Druhou silnou stránkou autorky je skvělá schopnost vytvořit ze shromážděných pramenů ucelený příběh, zasazený do kontextu politických, sociálních a kulturních dějin pozdního středověku.

Tak Dvořáková podává plastický obraz Zikmundova sňatku s Barborou, jehož datum upřesnila (krátce před 16. listopadem 1405 nebo tohoto dne) a který zasadila do kontextu krize Zikmundovy uherské vlády po roce 1400 a jejího překonání, při němž sehrál významnou roli Barbořin otec Heřman II. z Celje. Protože o vlastní svatbě a korunovaci Barbory uherskou královnou se nedochovala téměř žádná pramenená svědectví, nabízí Dvořáková pohled na svatby a korunovace jiných pozdně středověkých uherských královen, které – až na určité známé odchylky – patrně probíhaly podle podobného scénáře jako svatba a korunovace Barbory.

Dále Dvořáková líčí vcelku harmonická první léta manželství Zikmunda a Barbory, kdy se mladá královna stala spoluzakladatelkou Dračího řádu a kdy se páru narodila první a jediná dcera Alžběta. Následovalo období, kdy Zikmund na delší dobu odcestoval z Uher na válečné tažení do Itálie, odkud se pak odebral do Říše za účelem své korunovace a zahájení kostnického koncilu. V tomto období se Barbora poprvé ujala role místopředsedkyně v Uherském království, kterou za svého života vykonávala ještě několikrát. Toto mimořádné zapojení Barbory do výkonu vlády

v zemi výrazně překračuje dobovou praxi, kdy královny reálně vládly nanejvýš jako regentky svých nedospělých synů či v obdobích interregna mezi vymřením dynastie po meči a volbou nového krále. Možná že tato výjimečnost Barbory mohla být v knize trochu více zdůrazněna a zasazena do širšího kontextu. Nabízí se otázka, zda právě v této Barbořině výjimečnosti, bořící zažitou představu o sociální roli středověké panovnice, do jisté míry nespočívají kořeny její likvidace Albrechtem II. i zničení její pověsti Kašparem Šlikem, Eberhardem Windeckem a především Eneášem Silviem Piccolominim.

Za velmi podnětné lze označit vyličení Barbořiny účasti na kostnickém koncilu, kde se podle Dvořákové stala „první dámou Evropy“, její další místodržitelství vlády v Uhrách v letech 1415–1419 i následné manželské krize mezi Barborou a Zikmundem, která vyvrcholila roku 1419. V souvislosti s touto krizí autorka významně upřesnila chronologii událostí, nepodařilo se jí však zcela odhalit důvody manželské roztržky. Ryze hypoteticky lze vyslovit domněnku, zda nemohla souviset s rozdílnou představou o sňatku jediné dcery Alžběty, kterou Zikmund hodlal provdat za Albrechta V. Rakouského, zatímco Barbora mohla preferovat Alžbětino sezdání s některým příslušníkem rodu Jagellonců (o polských plánech Alžbětina sňatku máme sice jen útržkovité, ale vcelku hodnověrné informace). To je však pouhá domněnka, kterou prozatím nemohu doložit žádným pramenem; naznačovala by jí pouze dlouhodobá rivalita rodu Celjských s Habsburky a naopak jejich úzké vazby k Jagelloncům, stejně jako pozdější nepřátelství Barbory s Albrechtem a královniny vazby k polskému dvoru.

Dvořáková ukázala, že navzdory aktu smíření mezi Zikmundem a Barborou ve Skalici o Vánocích 1419, který barvitě popisuje Eberhard Windecke, mělo trvat ještě tři roky, než se postavení Barbory zcela normalizovalo. Do této doby spadá pobyt královny vdovy Žofie na Zikmundově dvoře, což ve své době zavadalo příčiny k pomluvám o poměru Zikmunda k Žofii, které Dvořáková přesvědčivě označuje za neopodstatněné (zde částečně navazuje i na svou starší studii o uherském exilu královny Žofie). Podobně kriticky se autorka staví ke zprávám o údajných Barbořiných milencích, kterými měli být její přední služebníci a dvořané. Podle Dvořákové se jednalo o běžné dvorské klepy, jimž byla vystavena každá urozená žena, v jejímž okolí pochopitelně nemohli chybět muži jako správci majetků, rádci, kancelářský personál nebo nezbytný vojenský doprovod. Domnívám se však, že v této souvislosti autorka mírně tenduje k apologii. Intimní vztahy mezi královnou a muži z jejího okolí byly samozřejmě možné a ve své době asi i vcelku běžné; vědecké dějepisce by v této věci raději mělo rezignovat na hledání (velmi nejasných) hranic mezi pomluvami a realitou.

V letech 1424–1436 stanula Barbora na pomyslném vrcholu. Zikmund jí do roku 1423 zcela odpustil a obnovil její předchozí postavení a vliv, v následujících letech jí pak postoupil v Uhrách obrovské majetky a příjmy, mnohonásobně přesahující tradiční věnné statky uherských královen. Opět se nepodařilo zcela zodpovědět otázku, co jej k tomu vedlo. Barbora postupně získala na 30 královských hradů a panství především v severních a severozápadních Uhrách, příjmy z kremnické mincovny, ale také tzv. novoroční dary uherských měst pro krále. V době Zikmundových tažení

proti Turkům či husitům a především v době jeho druhé římské jízdy Barbora představovala nejvýznamnější politickou sílu v Uhrách a toto postavení zřejmě využívala v intencích svého manžela. Na jejích bedrech byla mimo jiné nákladná a nepříliš úspěšná obrana západních Uher před husitskými vojsky.

Během Zikmundovy krátké vlády v Čechách v letech 1436 a 1437 se ovšem vztahy královského páru znovu zkalily, a sice především v důsledku sporu o dědictví hrabat z Gorice, v němž se střetly zájmy Celjských, Habsburků i Zikmundova dlouholetého dvořana Brunora della Scala (příslušníka rodu Scaligerů, vyhnaného Benáťčany z Verony a Vicenzy). Byl tento konflikt předehrou dalšího rozkolu mezi Zikmundem a Barborou, k němuž mělo dojít bezprostředně před Zikmundovou smrtí? Připravovala Barbora za zády umírajícího manžela spiknutí, jehož cílem mělo být zmaření Albrechtova nástupnictví v Čechách, povolání Vladislava Jagellonského za českého krále, jeho zasnoubení s o generaci starší Barborou a následně Barbořina regentská vláda v Čechách místo nedospělého snoubence?

Tímto se dostáváme k nejpozoruhodnější části knihy, k analýze událostí let 1437–1439. Přestože dosavadní dějepisectví považovalo spiknutí Barbory v čele polské strany mezi utrakvistickou šlechtou téměř beze zbytku za fakt a věřilo příslušným svědectvím Eberharda Windeckeho, Pera Tafoura a především Eneáše Silvia, Dvořáková minuciózní analýzou všech dobových pramenů především diplomatické povahy dospěla k odlišnému obrazu. Podle jejího zjištění bylo Barbořino spiknutí vymyšleným komplotem, za nímž spatřuje Albrechta II. (V.) a Zikmundova a posléze i Albrechtova kancléře Kašpara Šlika. Ti o údajném spiknutí informovali umírajícího císaře a docílili zatčení Barbory (pokud se vše neodehrálo dokonce za Zikmundovými zády) a v následujícím procesu Barboru připravili o téměř všechny statky v Uhrách; po jejím útěku na polský dvůr jí pak zkonfiskovali i poslední zbytky jejích majetků. Dvořáková ukazuje, že na rozdíl od narativních pramenů, které nabízejí ucelený příběh, ve Šlikově korespondenci se zrcadí různé fáze Barbořina obvinění a cílená dezinterpretace znojenských i následných uherských událostí. Zase jiný pohled pak poskytují zprávy nezúčastněných pozorovatelů (všechna pramenná svědectví shrnuje autorka v přehledné tabulce na s. 219–223).

Interpretace Daniely Dvořákové je přesvědčivá a zřejmě povede k revizi pojetí konce Zikmundovy vlády i krátké královské vlády jeho zetě. Přesto zůstává určitý otazník: nemohla Barbora přece jen připravovat nějaký postup proti svému zeti? Nebyl o tom Albrecht přinejmenším přesvědčen? Každopádně se mi zdá málo pravděpodobným, že by Albrecht proces s Barborou zinscenoval pouze kvůli zisku jejích 30 panství v Uhrách, jak se domnívá autorka. Spíše soudím, že v Barboře mohl tušit potenciální konkurentku a mít obavy z její samostatné, případně i projagellonské politiky.

Dvořáková však rozhodně ukázala, že taková verze Barbořina spiknutí, jak ji servírují výše uvedené narativní prameny, je vzdálená realitě. Českým historikům hodila pomyslnou rukavici, aby nově promysleli okolnosti nástupu Albrechta II. na český trůn, genezi (či spíše „renesanci“) polské strany i následný habsbursko-jagellonský konflikt o země Koruny české.

Na podrobné vyličení Barbořina pádu za Albrechtovy vlády navazuje již stručnější výklad o Barbořině polském exilu i jejím dožití v Čechách v letech 1441–1451,

k němuž je dochováno minimum písemných pramenů. Barbora se víceméně stáhla z veřejného života a věnovala se správě svých statků. Její další zálibou snad byla alchymie, ale tím se již dostávám k poslední kapitole knihy.

Barbořiny záliby v alchymii mají určitou oporu v dobových pramenech, které Dvořáková cituje, i když se jedná o prameny dochované v pozdních opisech a ne vždy jednoznačné. Rozhodně však nic nenasvědčuje tomu, že by na Mělníce dožívala „černá královna“, oddávající se prostopášnému životu, okultismu a černé magii. Převážná část tohoto obrazu Barbory je závislá na díle Eneáše Silvia Piccolominiho, který zřejmě hojně čerpal z vyprávění Kašpara Šlika a lidí z jeho okruhu. Dle Dvořákové Šlik a po něm Piccolomini systematicky likvidovali Barbořinu pověst, aby podtrhli oprávněnost jejího uvěznění a ožebračení Albrechtem II. U Piccolominiho se k tomu navíc přidala nenávist k českým husitským pánům, s nimiž Barbora na sklonku života udržovala shodou okolností úzké vztahy. Sugestivní obraz Barbory v díle Piccolominiho žil pak svým dalším životem a stal se základem historického obrazu Barbory, přežívajícího v literatuře dodnes.

Vůči zdařilé knize Daniely Dvořákové nelze vznést žádné zásadnější výhrady. Nebudu uvádět několik drobných formulačních nepřesností či překlepů, jimž se neubrání žádná práce. Jak bylo poznamenáno výše, na některých místech si lze představit více srovnání s dobovou praxí v Evropě. Společenské postavení středověké urozené ženy a královny mohlo být také představeno na základě většího množství dobových pramenů (soustavněji je citován jen spis *Knížky o hře šachové* Tomáše Štítného ze Štítného) a více zasazeno do obecného genderového bádání. Ale to vše nesnižuje zásadní přínos knihy jako biografie konkrétní římské, uherské a české královny, jejíž pozoruhodný osud – a v mnoha ohledech i vláda jejího manžela a zetě – se nyní jeví v novém světle.

V knize poněkud postrádám důkladnější analýzu Barbořiných panství, statků a příjmů (cenné by byly i mapky jejich územního rozvoje), prosopografii jejího dvora, kanceláře a služebního personálu, případně i analýzu vydaných listin a jejich formuláře (zajímavá by byla v tomto ohledu zejména dikce listin, které Barbora vydávala v celouherských záležitostech jako Zikmundova místopředsedkyně). Všechny tyto aspekty však Daniela Dvořáková hodlá zpracovat v avizovaném volném pokračování své knihy, které má být věnováno právě Barbořině vládě coby uherské královnou a institutu královny v uherském pozdním středověku vůbec.

Zcela na závěr ještě musím ocenit mimořádně zdařilou grafickou úpravu knihy, která je ovšem standardem u historických publikací nakladatelství Rak, a také bohatou obrazovou dokumentaci a především barevnou přílohu.

PETR ELBEL